

Η ΑΓΝΩΣΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η προσωρινή στέγαση των δημόσιων λειτουργιών της νέας πρωτεύουσας το 1834

Διονύσιος Ρουμπιέν

Δρ Αρχιτέκτων - Αναστηλωτής ΕΜΠ

Μια άγνωστη πτυχή της νεότερης ιστορίας της Αθήνας αμέσως μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο είναι η προσωρινή στέγαση των δημόσιων λειτουργιών σε διάφορα κτήρια, λιγότερο ή περισσότερο κατάλληλα, εν αναμονή της κατασκευής των μεγαλοπρεπών οικοδομών που προέβλεπαν τα σχέδια. Λόγω, όμως, οικονομικών δυσχερειών, οι περισσότερες από αυτές τις χρήσεις διήρκεσαν πολύ περισσότερο από το προβλεπόμενο χρονικό διάστημα, κάνοντας έτσι τα κτήρια που τις στέγασαν αναπόσπαστο τμήμα της νεότερης ιστορίας της ελληνικής πρωτεύουσας.

Το 1834, όταν η πρωτεύουσα της Ελλάδας μεταφέρθηκε στην Αθήνα, δεν μπορούσε να γίνει καν λόγος για κτήρια κατάλληλα για τη στέγαση των κρατικών υπηρεσιών, αφού ακόμη δεν είχε αρχίσει η εφαρμογή του σγκεκριμένου πολεοδομικού σχεδίου και η κατασκευή των δημόσιων κτηρίων που αυτό προβλέπει. Επομένως, οι λειτουργίες αυτές έπρεπε να εξυπέρτηθούν από εκκλησίες, τζαμά, αρχαία μνημεία και κατοικίες που είχαν επιταχθεί¹. Καθώς δε η καταστροφή της Αθήνας ήταν φυσικό τα ελάχιστα κτήρια που διασώθηκαν να είναι κυρίως τοπικά (εικ. 1): ο Μεντρεσές (εικ. 2), αμέσως ανατολικά της Βιβλιοθήκης του Αδριανού και της Ρωμαϊκής Αγοράς, το Κατηλύκι κοντά στη βορειοανατολική γωνία της Βιβλιοθήκης, το τζαμί του Σταροπάζαρου (Φετιχέ) (εικ. 4, 5) μέσω στον περίβολο της Αγοράς, το Βοεβοδάλικι δίπλα στην πύλη της Βιβλιοθήκης, το τζαμί του Τζαταράκη (εικ. 3) στη βορειοδυτική γωνία της και τα λουτρά, του Σταροπάζαρου κοντά στο ομώνυμο τζαμί, του Ροδοκιού στη θέση του σημερινού μεγάρου της Αρχειουπολίτης, και αυτό που βρίσκεται μέχρι σήμερα στην οδό Κυρρήστου (εικ. 6). Αυτά ήταν, λοιπόν, τα κτήρια που κλήθηκαν να ικανοποιήσουν τις κατεπίγονους ανάγκες της νεοσύστατης πρωτεύουσας², για τον επιπρόσθιο λόγο ότι με την απομάκρυνση των Τούρκων είχαν περιέλθει σε αρχηγίτια.

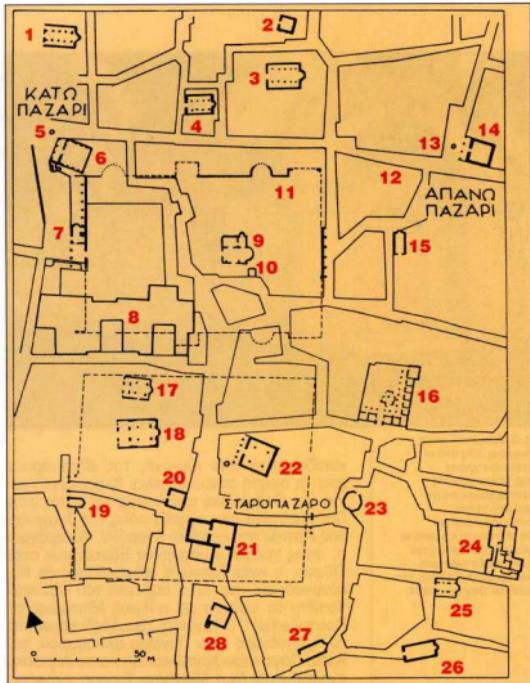
Η διαπήρηση της παλιάς πόλης και η εκ νέου χρησιμοποίηση των μισοκατεστραμμένων παλιών οικοδομών οφείλεται κυρίως στην ξαφνική έλευση της Αντιβασιλείας, που εγκαταστάθηκε μέσα στο χειμώνα σε μια πόλη που δεν διέθετε την αναγκαία υποδομή για την υποδεχθεί. Το αποτέλεσμα ήταν η επευημένη επισκευή της παλιού οικιστικού ιστού, χωρίς κανέναν προγραμματισμό³, παρότι, μάλιστα, είχε προταθεί να περιοριστεί, κατά το δυνατόν, τους πρώτους μήνες ο αριθμός των Αρχών που θα εγκαθίσταντο στην Αθήνα⁴. Στις 15.11.1834 η Κυβερνήση έγιπτε 280 οικίες για τις ανάγκες των υπηρεσιών της που θα μεταφέρονταν σε λίγες ερδούσιες στην Αθήνα, ενώ το συνόλο των οικιών της πόλης εκείνη τη στιγμή δεν ξεπερνούσε τις χιλιες⁵.

Την εξαιρετικά σημαντική έλλειψη των αναγκαίων κτηρίων απεικονίζει ανάγλυφα η πληροφορία ότι οι οικίες Βλάχου και Ματρούζη, που ήταν κτισμένες εγκάρασα στην οδό Αθηνάς και έτσι πην έκοβαν στα δύο, αγοράστηκαν σε υψηλή τιμή από την Κυβερνήση το 1834, με μόνο σκοπό να κατεδαφιστούν και έτσι να ανοιχθεί αυτός ο δρόμος. Η έλλειψη, όμως, ενός στρατιωτικού νοσοκομείου στην Αθήνα κατά τους πρώτους μήνες της μεταφοράς της Κυβερνήσης έκανε αναγκαία την προσωρινή πάραχώρηση των παραπάνω οικιών στο Υπουργείο Στρατιωτικών, για την περιθώρη των στρατιωτικών. Παρόμια προβλήματα προκαλούσαν για πολλά χρόνια αργότερα και

άλλα οικήματα προσωρινής χρήσης, όπως φαίνεται από τα παραπάνω ιδιοκτήτων για δύο τέτοια δημόσια κτήματα «παρά τη μικρά Καθολική εκκλησία» (πρώτη τζαμί), που χρησιμεύειν στην εώνια ως μουσείο γύψινων εκμάχειών και το άλλο ως στρατιωτική φυλακή ή, κατ' άλλους ιδιοκτήτες, ως λιβανίο ή αρτοποιείο. Παραπονούνταν ότι τα κτήματα αυτά στένευαν το δρόμο και προσκαλούσαν κινδύνους στην κυκλοφορία⁸.

Πριν ακόμη από τη μεταφορά της πρωτεύουσας, ο υπουργός Οικονομικών Ν.Γ. Θεοχάρης πρότεινε στο Υπουργείο Στρατιωτικών ένα τζαμί και ένα τουρκικό σχολείο -προφανώς τον Μεντρέσες- για να χρησιμοποιηθούν ως δημόσια κτήματα⁹. Μετά την αφέξη της Κυβέρνησης μπήκε σε εφαρμογή η σκέψη για την αξιοποίηση των αρχηγευθεντών τουρκικών κτισμάτων. Το Βοεβδαλί μετατράπηκε σε στρατώνα¹⁰. Ο παλιός Μεντρέσες χρησιμεύει, ήδη από τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας, και ως φυλακή. Και άλλα τουρκικά οικοδόμηματα της Αθήνας χρησιμοποιήθηκαν ως φυλακές, όπως τα τζαμιά του Τζισταράπι, το οποίο αρχικά στένεσε την μπάτη της οθωνικής φρουράς. Ο Μεντρέσες, μετά τη μερική καταστροφή του κατά την Επανάσταση, ξανατίστηκε από τον Όθωνα το 1834 και χρησιμοποιήθηκε πλέον μόνιμα ως φυλακή¹¹. Κυρίως, όμως, τα τζαμιά, δεδομένου ότι ήταν, φυσικά, από τα πιο καλοκοπιμένα και πιο ευρύχωρα κτήματα της τουρκοκρατούμενης Αθήνας, ήταν περιήγητα για να στεγάζονται τις νέες χρήσεις. Έτσι, ο υπουργός Παιδείας Α. Πολυζωΐδης ζήτησε από το Υπουργείο Στρατιωτικών την παραχώρηση ενός τζαμιού της Αγοράς («όπου οι στρατιωτικοί μουσικοί») επομένως, νομίζω ότι πρέπει να προκειται για το τζαμί του Τζισταράπι) για την εγκατάσταση της «Δημοσίας Βιβλιοθήκης». Η οποία μέχρι τότε στεγαζόταν σε μια εκκλησία¹² (πρόκειται, νομίζω, για τη Γοργοεπίκοο, εικ. 7). Ο έφορος της βιβλιοθήκης, όμως, Γεωργίου Γεννάδιου, πρότεινε στο Υπουργείο Παιδείας την Αγοράς, κατέχονταν από τους σκαπανείς¹³. Στο ίδιο τζαμί πρέπει να αναφέρεται και ο υπουργός Εσωτερικών, όταν γράφει ότι ο έπαρχος Αττικής, στην αναφορά του της 3.2.1835, προτείνει για την προσωρινή στέγαση του πολιτικού νοσοκομείου το τζαμί που βρίσκεται κοντά στο Σταροπάζαρο, κατέχοντας από τα στρατιώτες¹⁴.

Ομοίως και τα λουτρά τράβηξαν την προσοχή των Αρχών. Απευθυνόμενος στο Υπουργείο Εσωτερικών, ο νομάρχης Αττικής και Βοιωτίας Σ. Σκούφος γράφει ότι τα μεγάλα λουτρό μπορεί, λόγω της «καλονής της κατασκευής του», να χρησιμεύει είτε για τη στέγαση του Αρέιου Πάγου ή κάποιου άλλου δικαστηρίου είτε του Συμβουλίου της Επικρατείας. Το θεώρει επίσης «προσφορόπατον» για Εθνικό Αρχειοφυλακείο και για Δημόσια Βιβλιοθήκη¹⁵. Ακολούθως, απευθυνόμενος στον Όθωνα, ο υπουργός Εσωτερικών στις παραπάνω προτάσεις του νομάρχη προσθέτει και την πρόταση να μετατραπεί το λουτρό σε στρατώνα¹⁶. Επιτού, το Υπουργείο Οικονομικών, απευθυνόμενο στον Όθωνα, αναφέρει ότι το μικρό λουτρό παραχωρήθηκε στο Υπουργείο Δικαιοσύνης για να χρησιμοποιηθεί ως δικαστήριο¹⁷. Λίγο αργότερα μαδιάνων ότι το μεγάλο λουτρό (το λουτρό του Σταροπάζα-

ρου) ήταν ήδη γεμάτο από κιβώτια και δέματα βιβλίων της βασιλικής βιβλιοθήκης. Καθώς ο χώρος ήταν υγρός και ακατάλληλος για βιβλία, ζητείται η άδεια να μεταφερθούν τα βιβλία στη Μητρόπολη (τότε ήταν η Γοργοεπίκοος) και σε μια άλλη γειτονική εκκλησία¹⁸. Η τότε Μητρόπολη προτείνεται και από τον επιστάτη της βιβλιοθήκης, μαζί με μια εκκλησία εξαρτώμενη από τη Μονή Καισαριανή¹⁹. Μερικούς μήνες αργότερα γνωρίζουμε ότι η Μητρόπολη χρησιμοποιείται ήδη ως βιβλιοθήκη²⁰, ενώ τον επόμενο χρόνο το ίδιο συμβιένει και με την εκκλησία της Μονής Καισαριανής²¹. Την ίδια χρήση είχε και η εκκλησία του Αγίου Νικολάου, που βρισκόταν στη θέση της σημερινής Μητρόπολης²².

Όσον αφορά τις εκκλησίες, θα μπορούσε να παραπρομηθεύσει κανείς ότι η επιτακτική ανάγκη για τη στέγαση των υπηρεσιών της νέας πρωτεύουσας παραμέριος τους όπουσις δισταγμούς και αντιρρήσις σχετικά με τη χρήση ιερών χώρων για την ικανοποίηση λειτουργών επενδύεις καθημερινών και καθοδήμων καθαρισμάτων. Επιστρέφοντας προς την Αντιβασιλεία, ο προσωρινός υπουργός Δικαιοσύνης γράφει ότι, λόγω της αδυναμίας του να βρει σπίτια κατάλληλα για τη στέγαση των δικαστηρίων, είναι αναγκασμένος να στραφεί προς τις παλιές εκκλησίες. Προτείνει για αυτή τη χρήση τις εκκλησίες της Ελεούσας, του Αγίου Αθανασίου στον Ψυρρή, του Χρυσοκοπίου (ή Χριστο-

1. Η αγορά της Αθήνας κατά την Τουρκοκρατία (σχέδιο Δ. Ρουμπένη, βάσει του σχεδίου του Γερμανού στρατιώτη του Πολεμού της επέλξεις των Αθηνών, Αθήνα 1960, σ. 21).

2. Ναός Παναστάσιος (Μεγάλο Μοναστήρι)

3. Τεκές 3. Ναός Αγ. Παντελεήμονα (Καθολικό)

4. Ναός Παναγίας Πλεκέτης

5. Κάτιν Ζωντηρίου 6. Τζαμί Ζωντηρίου

7. Ναός Προφήτη Ηλία 8. Ναός Ταξιρώνων

9. Ναός Ζωντερίου της Παλαιόροπτος

10. Δρομόγύο Ελαύνη 11. Διμητριονετείο Κουσένιο 12. Καταλύματα

13. Απάνω Ζωντηρίου 14. Σπάρτη Τζαμί 15. Ναός Ζωντηρία

16. Μεντρέσες 17. Ναός Προφήτη Ηλία

18. Ναός Ταξιρώνων 19. Ναός Ζωντερίου της Παλαιόροπτος

20. Τεκές 21. Ναός Αγ. Ιωάννη Σταροπάζαρο 22. Φατέχ Τζαμί

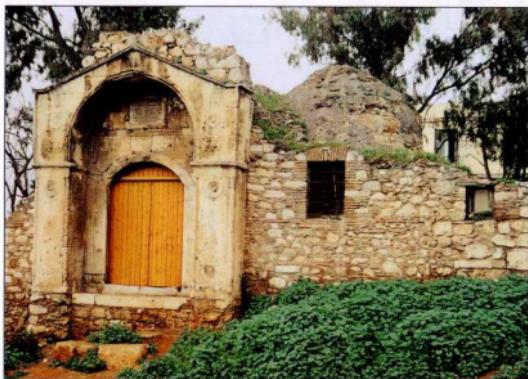
23. Ερόλογια Κυριαράπιτη (Τεχές Μπράμη)

24. Λαυρίτρα Αγ. Ερένη

25. Ναός Αγ. Σπυρίδωνος και Ζωντηρίας

26. Ναός Αγ. Ιωάννη Χρυσοκαποδίστριος

27. Ναός Αγ. Ιωάννη Κιουτσούκ Τζαμί

2. Ο Μνητρεας στους Αεριδες, ην από τα τελευτα χρόνια της Τουρκοκρατίας, λεπτουμένος και ως φυλακή, χρήση που έκαναν θέμα για εξυπέρτες και μετά τη μερική καταστροφή του κατά την Επανάσταση και την ανακαθόρηση του από τον Όθωνα το 1834.

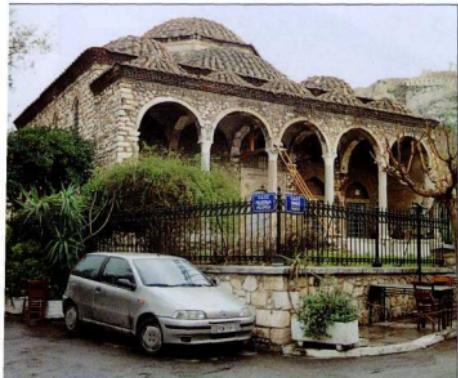
την περιοχή της Βλασταρούς (sic) η σωστή ονομασία είναι Βλασσαρού) κοντά στο Θησείο, και των Ασωμάτων κοντά στην Παζαρόπορτα (την αρχαία πύλη της Αρχηγετίδος Αθηνᾶς στη Ρωμαϊκή Αγορά)²². Και πράγματι, όπως γράφει ο υπουργός Εξωτερικών στον Όθωνα, η Αγία Ελεούσα μετατράπηκε σε Κακούργοδικείο (εικ. 8), η εκκλησία του «Χριστού Κοπίδη» σε Εφετείο και ο Άγιος Αθανάσιος σε Πρωτοδικείο²³. Ο ιωάννης Τραυλός²⁴ τοποθετεί το Πρωτοδικείο στην Παναγία Βλασσαρού, τον Άρειο Πάγο στον Χριστοκοπίδη και το Δημοτικό όχολείο στον Άγιο Αθανάσιο. Επίσης, αναφέρει ότι η Μονή της Οσίας Φλοβέθη, το μετά τη

3. Το τζαρί του Τζισταρόκη στο Μοναστράκι ορχικά στέγνες την μπάνια της Οθωνικής Φρουράς και στις συνέχεια χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή.

Μονής Πεντέλης και ο Άγιος Σπυρίδων έγιναν στρατώνες, ενώ η Συτέρα του Δικαίου αχυρωπήθηκε. Τη Μονή Πετράκη πρέπει να ενοείται ο έγγραφος του Υπουργείου Παιδείας, προς το Υπουργείο Στρατιωτικών, όταν προτείνει τη μετατροπή του μοναστηρίου κάτω από τον Λυκαβηττό σε Στρατιωτικό Νοσοκομείο²⁵. Όπως γράφει, όμως, ο υπουργός Παιδείας Κ. Σχινάς, το μοναστήρι φαίνεται να είναι «εκ των διαπτηρουμένων» και επομένως δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Γι' αυτό προτάθηκε η Μονή Δαρνίου, μοναστήρι που είναι «στερεόν και ευρύχωρον»²⁶. Τελικά, όμως, το Υπουργείο Οικονομικών ειδόποισε ότι το Υπουργείο Στρατιωτικών ότι το μοναστήρι του Λυκαβηττού θα ήταν διαθέσιμο από την 1.8.1834²⁷.

Οστόσο, εκτός από τη στέγαση των κρατικών λειτουργών, επιπλακτική ήταν και η ανάγκη για τη στέγαση των αρχαιοτήτων, εν αναμονή της οικοδόμησης μουσείου. Ο γενικός έφορος αρχαιοτήτων Κωνσταντίνος Σ. Πιττακής, ήδη από το 1830, είχε αρχίσει να συγκεντρώνει μεσά στη βιζαντινή εκκλησία του κέντρου της αθηναϊκής Αγοράς, τη λεγόμενη Μεγάλη Πλαναγία, τα αρχαία λείψανα που έβρισκε στην περιοχή. Το 1837 ο χώρος μπροστά από τη Βιβλιοθήκη του Αδριανού μουσείο, αφού ο τοίχος της είχε ήδη απελευθερωθεί από τα περισσότερα καταστήματα που τον χρησιμοποιούσαν για αντιστρήψη²⁸. Απεινυθνόμενο προς τον Όθωνα, το Υπουργείο Παιδείας αναφέρει τη χρήση της Μεγάλης Πλαναγίας ως αποθήκης αρχαιοτήτων και την πρόσταση του συντηρήση για εναπόθεσή τους στο Θησείο²⁹. Το 1853 ο Πιττακής πληροφορεί το Υπουργείο Παιδείας ότι «το Θησείον, η στοά του Αδριανού, ο Πύργος των ανέμων, τα Προπύ-

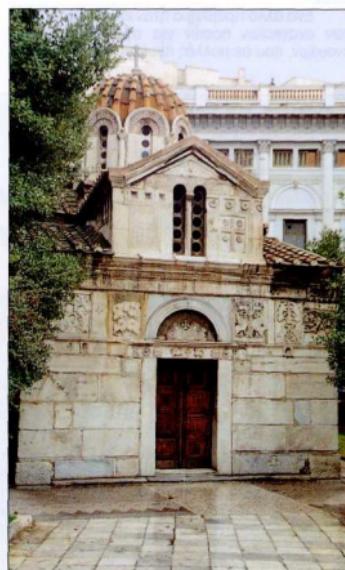

4. Το τζαμί του Σταροπάζαουρου (Φετιγκή) στους Αλέρδες, που χρησίμευσε ως στρατώνας.

λαια, η προ του Παρθενώνος δεξαμενή και η επί του Βορείου τείχους της ακροπόλεως Πυρπιδαποθήκη και ο οικίσκος ο τουρκικός παρά τη ρηθείστη Πυρπιδαποθήκη⁹ περιέχουν μεγάλο αριθμό αρχαιοτήτων στην Προπύλαια και στη Θησείο αναφέρει πολύ επιπλεκτικά και ο γάλλος περιηγητής Edmond About, που προσθέτει ότι «ένα πολύ μικρό τζαμί χρησιμεύει ως αποθήκη των εκμαγειών των μαρμάρων που έκλεψε ο Elgin»¹⁰.

Η έλλειψη κτηρίων που θα μπορούσαν να

στεγάσουν τις λειτουργίες της πρωτεύουσας ήσαν σύγχρονοι ευρωπαϊκού κράτους έστρεψε τα βλέμματα των αρμόδιων ακόμη και προς τις λίγες ιδιωτικές κατοικίες που, με το μέγεθος και την κατασκευή τους, μπορούσαν στοιχειωδώς να ανταποκριθούν σε έναν τέτοιο ρόλο. Ο μικρός αριθμός αυτών των σπιτιών, σε συνδυασμό με τις οξύτατες ανάγκες, ήταν φυσικό αφενός να οδηγήσουν τους αρμόδιους σε αμηχανία ως προς το ποιες υπηρεσίες να πρωτοστεγάσουν σε αυτά, και αφετέρου να προκαλέσουν έντονες

6. Το λουτρό της οδού Κυροβίστου στην Πλάκα, από τα λίγα πρεπονοστικά κτήρια που σώζονταν ολώβητο κατά τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα.

7. Η εκκλησία της Γοργοεπέκοδου, που στέγασε πιθανότατα τη «Δημιούρια Βιβλιοθήκη».

8. Το Κακουργοδίκειο στην οδό Αγ. Ελέοντος στου Συρρή, που προήλθε από μετασεκτιμή της εκκλησίας της Αγίας Ελεούσας.

αντιπαραβάσεις μεταξύ των διαφόρων υπουργείων και άλλων κρατικών υπηρεσιών για την κυριότητα αυτών των κτηρίων, πέρα από τη μεγάλη κοινωνική αναπάραχη που προκάλεσε η έξιση των ιδιοκτητών μέσα στο χειμώνα, παράλληλα με τις εξώσεις που έγιναν για τη διάνοιξη των οδών³².

Ένα άλλο πρόβλημα ήταν και η εξασφάλιση των αναγκών ποσών για την πληρωμή των ενοικιών, που σε πολλές περιπτώσεις ήταν πολύ

υψηλά, όπως για την κατοικία του Σταμάτη Κλεάνθη (εικ. 9)³³ στις υπώρειες της Ακρόπολης. Ένα έγγραφο αναφέρει ότι το σπίτι του Κλεάνθη ενοικιάστηκε ως Γυμνάσιο³⁴, ενώ ένα άλλο προτείνει την αγορά του κτηρίου ώστε να χρηματοποιηθεί είτε για το Γυμνάσιο, είτε για την Ιεραπή Σχολή, είτε ως στρατώνας, ως νοσοκομείο ή για οποιαδήποτε άλλη δημόσια ανάγκη³⁵. Ο πρωσιωνικός υπουργός Εσωτερικών, όμως, υποστήριζε ότι η οικία Κλεάνθη δεν μπορεί να χρησι-

Εικόνα 8³²: Η κατοικία του Σταμάτη Κλεάνθη στην οδό Θόλου στην Πλάκα, που στέγασε αρχικά το Γυμνάσιο και κατόπιν το Πανεπιστήμιο.

10. Το μέγαρο Δεκόζη-Βουρού στην πλάταια Κλαυθμώνος, προσωρινό σανδάρω του Θωναρίου.

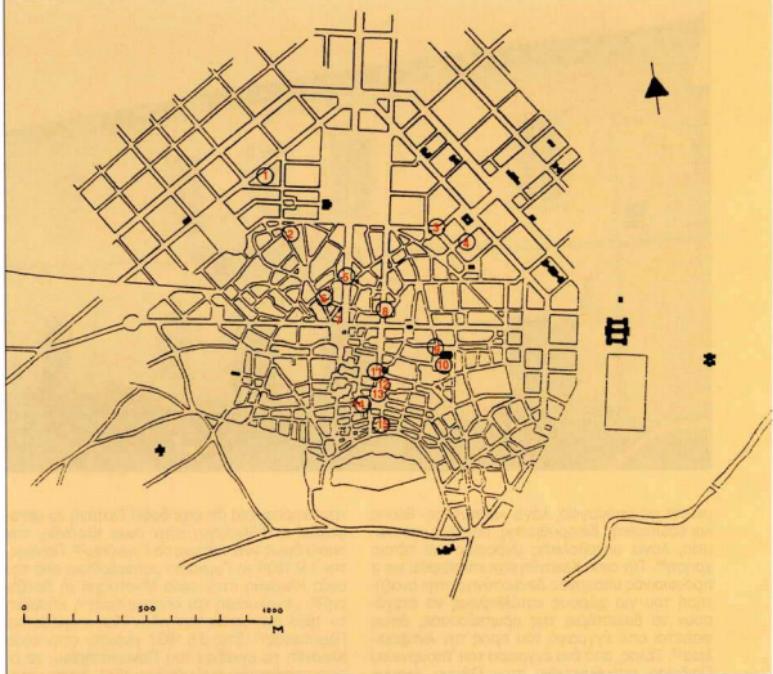
μεύσεις ως υπουργείο, λόγω «έκκεντρης» θέσης και εσωτερικής διαρρύθμισης, ούτε ως νοσοκομείο, λόγω υπερβολικής υγρασίας για τέτοια χρήση³⁶. Την οικία Κλεάνθη είχε επισκεφθεί και ο προσωρινός υπουργός Δικαιοσύνης στην αναζήτηση του για χώρους κατάλληλους να στεγάσουν τα δικαστήρια της πρωτεύουσας, όπως φαίνεται από έγγραφα του προς την Αντιβασιλεία³⁷. Τέλος, από ένα έγγραφο του Υπουργείου Παιδείας, απευθυνόμενο στον Θωναρό, έχουμε

την πληροφορία ότι είχε δοθεί διαταγή να μεταφερθεί η Βιβλιοθήκη στην οικία Κλεάνθη, την οποία όμως τότε κατείχε το Γυμνάσιο³⁸. Πάντως, την 1.9.1836 το Γυμνάσιο μεταφέρθηκε από την οικία Κλεάνθη στην οικία Μποτσάρη (ή Βοτάρη)³⁹, μεγαλύτερη και κεντρικότερη⁴⁰, κτισμένη το 1835 στη γωνία των οδών Καπνικαρέας και Πλούτωνος⁴¹. Στις 3.5.1837 γίνοντας στην οικία Κλεάνθη τα εγκαίνια του Πανεπιστημίου, το οποίο στεγάστηκε εκεί μέχρι το 1841, όποτε μετα-

11. Η οικία Βλάχούτση στην οδό Πειραιώς, που ορχικά στέγασε το Πολυτεχνείο και πολύ οργότερα τη Σχολή Ευελπίδων.

12. Προωρινές εγκατάστασες δημόσιων λεπτούργων στην Αθήνα του Θώνα (εγκέλδιο Δ. Ρουμπέτη):
1. Οικία Βλαχούτη:
 - Πολυτεχνείο-Σχολή Ευελπίδων 10. Δημαρχείο
 3. Δευτέρη εγκατάσταση Βρεφοκομείου 4. Ανάκτορα
 5. Στρατιωτικό Νοσοκομείο
 6. Κακουργοδίκειο (προωρινή εγκατάσταση αρχικά, μόνιμη οργάνωση)
 7. Αράσκειο
 8. Λατερρόκαπειο
 9. Πρώτη εγκατάσταση Βρεφοκομείου 10. Δεύτερη εγκατάσταση Βιβλιοθήκης
 11. Εβντική Τράπεζα
 12. Φυλακές 13. Πρώτη εγκατάσταση Βιβλιοθήκης
 14. Μουσείο
 15. Πανεπιστήμιο

φέρθηκε στο κτήριο που αποτέλεσε τελικά τη μόνιμη στέγη του⁴².

Άλλη μια από τις καλύτερες κατοικίες της πόλης ήταν η νεόκτιστη οικία Κοντοστάουλου στην οδό Σταδίου, εκεί όπου άργοτερα κτίστηκε η Βουλή⁴³. Εδώ έγινε η πρώτη πρόχειρη εγκατάσταση του Θώνα, από το 1834 ως το 1836. Από το 1836, σταν ο Θώναςας παντρεύτηκε την Άμαλια, ώς και το 1842 που ολοκληρώθηκε η οικοδόμηση των Ανακτώρων στην οριστική τους θέση, ως προσωρινό ανάκτορο χρηματοποιήθηκε το μέγαρο Δεκόζη-Βούρου, ενοποιημένο με τη γειτονική οικία Αθηναίου, στην πλατεία Νομιματοκοπείου (σημερινή 25ης Μαρτίου ή Κλαυθώμανος)⁴⁴ (εικ.10). Το σχέδιο της ενοποίησης έστειλε ο Gaertner από το Augsburg⁴⁵. Σε αυτές τις οικίες προστέθηκαν και ορισμένα παραπόμπατα, όπως μια οκταγωνική αίθουσα χορού και ένα μαγειρείο. Μετά τη μεταπολίτευση του 1843, στην οικία Κοντοστάουλου λειτούργησαν η Βουλή και η Γερουσία, έως τον Οκτώβριο του 1854, οπότε καταστράφηκε ολοσχερώς από πυρκαϊγιά. Δύο ακόμη από τα καλύτερα ιδιωτικά κτήρια της Αθήνας ήταν οι οικίες Βλαχούτη, στους αριθμούς 35 και 38-40 της οδού Πειραιώς. Τα Πολυτεχνείο κατά την ίδρυσή του, το 1837, εγκαταστάθηκε στην πρώτη (εικ.11)⁴⁶, ενώ ένα έγγραφο

του 1839 αναφέρει ότι η οικία Βλαχούτη (προφανώς η άλλη) στέγασε το Αρχαιολογικό Μουσείο και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας⁴⁷. Επίσης, διάφορα άλλα έγγραφα του 1836 και του 1837 ασχολούνται με τα θέματα της αγοράς της μιας από τις δύο οικίες Βλαχούτη για τη στέγαση των αρχαιοτήτων⁴⁸.

Ομοίως και η Σχολή Ευελπίδων στεγάστηκε σε σπίτια. Την περίοδο 1854-1857 λειτούργησε στο μέγαρο «Ιλίσια» της Δουκικάς της Πλακεντίας⁴⁹, ενώ το 1894 εγκαταστάθηκε στην οικία Βλαχούτη, μέχρι την οριστική της εγκατάσταση στο κτήριο της στο Πεδίο της Αρεως⁵⁰. Επίσης, ένα μερος της Δημοσίας Βιβλιοθήκης στεγάστηκε αρχικά σε σπίτι (οικία Διαγγέλου)⁵¹, έως ότου στις 19.3.1842 ο Θώναςας ενέκρινε την προσωρινή (πάλι) μεταφορά της στο Πανεπιστημιού⁵², στον άνω όροφο της μπροστινής πτέρυγας του που μόλις είχε ολοκληρωθεί η κατασκευή της⁵³. Επίσης, το παρθένωγενείο της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας (Αράσκειο) από την ίδρυσή του το 1836 στεγάζοταν σε ένα σπίτι της οδού Μασούλη, κοντά στην οδό Ερμού⁵⁴, ενώ και το Δημαρχείο, από τη σύσταση του Δήμου Αθηναίων μέχρι το 1872, στεγάζοταν αρχικά στη Δημογεροντία⁵⁵, στη συνέχεια σε διάφορα σπίτια στο κέντρο της πόλης και αργότερα σε νέα

κτήριο που κτίστηκε στη θέση της κατεδαφισμένης εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου στον Ψυρρή⁵⁵. Όσο για τα άλλα δημοτικά ιδρύματα, τον Ιανουάριο του 1838 ο Δήμος Αθηναίων ανέστησε υποτυπώδες Ορφανοτροφείο, το οποίο στεγαζόταν σε μισθωμένα ιδιωτικά οικήματα⁵⁶. Για το Βρεφοκομείο, που ίδρυθηκε από τη δημοτική Αρχή το 1859⁵⁷, ο Δήμος Αθηναίων είχε νοικάσει ένα ιδιωτικό οίκημα που βρισκόταν κοντά στη Μητρόπολη, και αργότερα ένα άλλο κοντά στο ναό των Αγώνων Σωκράτους⁵⁸. Έπλουτο, και το Ορφανοτροφείο Χατζήκωντα στεγάστηκε για διεκατίες στην κατοικία του Κ. Βραντή⁵⁹.

Όσο για τα νοσηλευτικά ιδρύματα, στο «Πλανόρμα» της Αθήνας, που σχεδιάσας ο Σταδιοπόλης (1835-36), στημεύνονταν τα σπίτια, το ένα δίπλα στο άλλο, όπου είχαν εγκατασταθεί τα νοσοκομεία και στα οποία ασκήθηκαν οι πρακτικοί γιατροί του «Θεωρητικού και Πρακτικού Καποτημάτου Χειρουργίας, Φαρμακοποίας και Ιατρικής» που είχε ίδρυθει τον Μαΐο του 1835⁶⁰. Το Δημόσιο Μαιευτήριο ίδρυθηκε το 1837 και λειτουργήσε σε ένα σπίτι της οδού Συκράτους. Δεν αιτάκητες σύγχρονοι οίκημα και συνέχισε να υπολειτουργεί μετά τις αρχές του 2000 αιώνα⁶¹. Η Αστυκλινή ίδρυθηκε από το Πανεπιστήμιο σύμφωνα με τα πρότυπά των πολυκλινικών των ευρωπαϊκών ιατρικών σχολών⁶². Ήρχειος να λειτουργεί τον Νοέμβριο του 1857, πρόσφορα εγκατεστημένη σε ένα σπίτι στο κέντρο της Αθήνας, χώρις ποτέ να καταφέρει να αποκτήσει, κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης λειτουργίας της, ένα ειδικά διαμορφωμένο νοσηλευτικό κτήριο⁶³. Άλλα και το Νοσοκομείο Μεταστάτων Νοσητάμων εγκαταστάθηκε προσωρινά σε ένα κτήριο. Σε αυτό λειτουργήσε ως το 1909 η Κλινική Αρροδιάσιων και Λευματικών Νοσητάμων του Πανεπιστημίου⁶⁴, ενώ ο στρατόπεδος του Σού Τάμπας Πεζοκού χρησιμεύει σήπος ως νοσοκομείο⁶⁵.

Μέχρι και φύλακες πρέπει να στέγασαν τα σπίτια της Αθήνας, σύμφωνα με έγγραφο του Υπουργείου Στρατιωτικών προς το Υπουργείο Εσωτερικών, στο οποίο το πρώτο αναφέρει ότι έμαθε για την πρόσθιτη του δεύτερην να ενοικάσσει ιδιωτικές οικίες «προς καθέμερην καταδίκων»⁶⁶. Μία από αυτές ήταν η οικία Καρατζά σπηλαίας διότι Σαρρή, Τέλος, Αιόκμη και Ενισθόδια εξυπηρετήσαν προσωρινά τις ανάγκες της πρωτεύουσας για στέγαση των δημόσιων λειτουργών. Έτσι, το Ξενοδοχείο «Βύρων», στην οδό Αιόλου φιλοξένησε την περίοδο 1839-1842 το Αστροσκοπείο⁶⁷.

Η χρήση, όμως, όλων αυτών των οικοδομήμάτων δεν ήταν και τόσο προσωρινή, αφού αποφασίζονταν και εκεταμένες επεμβάσεις σε αυτά, δενίγη της συνειδήσης ότι το μόνιμο κτήριο θα αργούσε αρκετά αιώνι. Έτσι, ο υπουργός Παιδείας Γ. Γλαράκης αναφέρει σε έγγραφό του την ανεπάρκεια του προσωρινού Γυμνασίου, λόγω της μεγάλης προσέλευσης των μαθητών, οι οποίοι σχέδιον διπλασιάσκαν μέσα σε ένα χρόνο. Κρίνει, λοιπόν, απολύτως απαραίτητη τη δημιουργία δύο αιώνων μεγάλων αιθουσών⁶⁸. Αποδειύεται της όχι και τόσο πρωσωπινής χρήσης αυτών των κτηρίων αποτελούν και οι αλλεπάλληλες εγκρίσεις ανανέωσης της μάθωσης της οικιάς Βοτάρη για το Γυμνάσιο, αφού δεν κατέστη δυνατόν να κτιστεί νέα κτήριο⁶⁹. Την αδυνα-

μία αυτή του κράτους αποδεικνύει το έγγραφο του Α. Μπότζαρη (έτος γράφει ο ίδιος το ονόμα του) προς το Υπουργείο Παιδείας σχετικά με τα καθευτερούμενα ενόικια του σπιτού του⁷⁰. Επίσης, ο Όθωνας εγκρίνει τη «μεγάλωση» της φυλακής της Αθήνας (Μεντρεοεδές)⁷¹. Η επέκταση έγινε προς τα δυτικά, στο οικόπεδο που βρισκόταν προς τα ανατολικά της οδού Αιόλου⁷².

Ως προσωρινές εγκαταστάσεις, όμως, δημιώνισαν λειτουργίων δεν χρησιμεύσαν μόνο κατοικίες και προϋπάρχοντα κτήρια. Σε πολλές περιπτώσεις οι ανάγκες αυτές καλύφθηκαν από νέα δημόσια κτήρια, που σχεδιάστηκαν για να καλύψουν άλλες ανάγκες, συχνά περισσότερο ιεραδικοτήκτικες, αλλά η πρωτηματίτητα ματαίωνε ή αλλοιώσει τα σχέδια των ιδρυτών τους. Αυτό, όπως είναι φυσικό, συνέβη κυρίως στα πιο ευρύχωρα κτήρια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κτήριο του Πανεπιστημίου, το οποίο, από το 1842 (πολύ πριν, δηλαδή, από την ολοκλήρωσή του το 1864) ως το 1903, φιλοδένησε την Εθνική Βιβλιοθήκη (Δημοσία), και από το 1854 ως το 1862 τα δύο νομοθετικά σώματα της Βουλής, που στεγάστηκαν πρόσχεφτα στην ημιτελή αιώνι μεταξύ της περιόδου του⁷³. Ήστερα από την πυρκαγιά που αποτέφθωσε το παλιό Βουλευτήριο. Το 1858 χρειάστηκε να παραχωρηθεί και στην Αρχαιολογική Εταιρεία τη μεγάλη αίθουσα του αμφιθέατρου της ανατομίας στο ιστόγειο, για τη στέγαση της βιβλιοθήκης και της αρχαιολογικής της συλλογής⁷⁴. Επίσης, σύμφωνα με μια πληροφορία, τα Στρατοδίκεια στεγάστηκε αρχικά στη Στρατιωτική Φαρμακαποθήκη, η οποία αργότερα αποτέλεσε τμήμα του Υπουργείου Στρατιωτικών⁷⁵.

Η κατάσταση των προσωρινά εγκαταστημάτων υπηρεσιών δεν ήταν πολύ καλύτερη περίου σε είκοσι χρόνια μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα, αν πιστεύσουμε τον Edmond About, που γράφει ότι τα υπουργεία και τα δικαστήρια είναι εγκατεστημένα το ένα πάνω από ένα κατάστριμο σπίτι⁷⁶. Το άλλο στον πρώτο όροφο μιας ταβέρνας, το άλλο σε ένα ακαθάρτο σπίτι σε έναν κακώνυμο δρόμου⁷⁷.

Η μελέτη των προσωρινών εγκαταστάσεων των δημόσιων λειτουργιών της Αθήνας αποκαλύπτει την αναγκαστική υστορίασμα τους στην πολιτική πόλη (εικ. 12), αποτελεσματικής εσπειρούμενης μεταφοράς της πρωτεύουσας και της διαπρώτης του παλιού πολεοδομικού ιστού που, όπως είδαμε, αυτή προκάλεσε. Αυτό είχε ως συνέπεια την εκ νέου συγκέντρωση σε αυτή την περιοχή όλων των δραστηριοτήτων της πόλης, οπότι συνέβαινε και επί Τουρκοκρατίας, πράγμα που δεν αποτελέστηκε αναστατωτικό παράγοντα στις προσπάθειες χωροθέτησης των οριστικών εγκαταστάσεων στον ορθολογικά χαραγμένο κάναβο της νέας πόλης, στο πλαίσιο της δημιουργίας, ησας σύγχρονης ευρωπαϊκής πρωτεύουσας.

Σημειώσεις

1. L. και R. Metten, *Athènes et ses monuments*, Athènes 1963, σ. 208.
2. Ross, στο ίδιο, σ. 77.
3. Λ. Καποντζίδης, «Σχεδιογραφία Αθηνών», Αιών 46 (8.3.1839).
4. Γ.ΑΚ., Οθωνικό Αρχείο/Υπ. Εσωτερικών, φ. 216, 18/30.11.1834, στο γαλλική γλώσσα.

5. Λ. Μιχελή, Πλάκα. Ιστορική μημένη και μιθωπόταση, Αθήνα 1994, σ.186.
6. «Sur l'érection du plan d'Athènes», ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Επιχειρήσεων, 213, 4/16.9.1836, στη γαλλική γλώσσα.
7. ΓΑΚ, Σχέδιο Πλάκας, φ. 11, (.). 9.1861.
8. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Στρατιωτικών/ΜΒ, φ. 331, (.). 8.1834.
9. Ι. Τραυλός, Ρολογιούμενη εβδομάδα του Αθηναίου, Αθήνα 1960, σ. 242.
10. Λ. Μιχελή, Μονοστρός. Άπ' το Σπαρτοπάρο στο Γουσουναρά, Αθήνα 1984, σ. 184. Τραυλός, δ.π., σ. 242. Όρος αφερός τον Μεγαρέα, βλ. ΓΑΚ, Σχέδιο Πλάκας, φ. 3, 30.12.1844.
11. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Στρατιωτικών/ΜΒ, φ. 269, 20.4.1837.
12. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Στρατιωτικών/ΜΒ, φ. 269, 13.5.1837.
13. «Sur l'établissement d'un hospital (sic) civil à Athènes», ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Επιχειρήσεων, φ. 168, 9/21.2.1835, στη γαλλική γλώσσα.
14. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Επιχειρήσεων, φ. 205, 22.9.1834.
15. «Sur la proposition d'alléger les bains publics d'Athènes», ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Επιχειρήσεων, φ. 205, 28.9.9.10.1834, στη γαλλική γλώσσα.
16. «Sur les deux bains situés dans la ville d'Athènes», ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Επιχειρήσεων, φ. 205, 8/20.11.1834, στη γαλλική γλώσσα.
17. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Επιχειρήσεων, φ. 205, 10/22.12.1834, στη γαλλική γλώσσα.
18. «Concernant la Bibliothèque d'Etat», ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 48, 8/20.11.1834, στη γαλλική γλώσσα.
19. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 48, 30.3/11.4.1835, στη γαλλική γλώσσα.
20. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 48, 6/18.9.1836, στη γαλλική γλώσσα.
21. Κ. Μητρής, Αι Αθήναι, Αθήνα 1968-1967, σ. 214.
22. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Δικαιοσύνης, φ. 29, 23.12.1834/4.1.1835, στη γαλλική γλώσσα.
23. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Δικαιοσύνης, φ. 29, 23.3/4.4.1835, στη γαλλική γλώσσα.
24. Τραυλός, δ.π., σ. 240.
25. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Μ-Γ, φ. 74, 22.3.1834.
26. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Μ-Γ, φ. 74, 12.4.1834.
27. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Μ-Γ, φ. 74, 10.6.1834.
28. Μιχελή, Μονοστρός. Άπ' το Σπαρτοπάρο στο Γουσουναρά, δ.π., σ. 129.
29. «Concernant le musée provisoire d'Athènes», ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 44, 2/14.11.1834, στη γαλλική γλώσσα.
30. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 45, 6.3.1835.
31. E. Abadot, La Grèce contemporaine, Paris 1854, σ. 266.
32. Αθηνά 196 (14.11.1834) και 201 (1.12.1834).
33. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 57, 10/22.8.1835, στη γαλλική γλώσσα.
34. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 57, 27.12.1834/8.1.1835.
35. «Concernant la maison de Monsieur Cleantès», ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 35, 26.8/7.9.1835, στη γαλλική γλώσσα.
36. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 57, 23.9/5.10.1835, στη γαλλική γλώσσα.
37. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Δικαιοσύνης, φ. 29, 23.12.1834/4.1.1835, στη γαλλική γλώσσα.
38. «Concernant la Bibliothèque d'Etat», ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 48, 8/20.11.1834, στη γαλλική γλώσσα.
39. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 57, 12.11/31.10.1836, στη γαλλική γλώσσα.
40. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 57, 30.1/1.2.1837, στη γαλλική γλώσσα.
41. Μ. Καρδαμίτης Άδωνις, «Νέστερα στοχεύει για το Παλαιό Πανεπιστήμιο», Αρχαιολογία 17 (1985), σ. 55. Α. Μηλόποδης, «Απρι πεντηκοντάπετανού μεγάλου των Αθηνών οικίων», Εστία 19 (1985), σ. 26.
42. Καρδαμίτης Άδωνις, δ.π., σ. 52-53. H.H. Russack, Deutsche Baukunst in Athen, Berlin 1942, σ. 109. Ross, δ.π., σ. 107.
43. Τραυλός, δ.π., σ. 240. Ross, δ.π., σ. 36.
44. Μητρής, Αι Αθήναι, δ.π., σ. 222.
50. Σ. Κυδωνίδης, Αθήναι, παρετόν και μέλλον, Αθήναι 1985, σ. 164.
51. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 48, 13/25.10.1839, 7/19.4.1839, 15.12.1840.
52. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 48.
53. Μητρής, Αι Αθήναι, δ.π., σ. 214.
54. Στο ίδιο, σ. 138. O. Fountoulaki, Stamatios Kleanthes (1802-1862), München 1979, σ. 113.
55. Δ. Δημητρής, Η εισαγωγή χρώματος του Δημού Αθηναίων, Αθήναι 1936, σ. 25.
56. Μητρής, Αι Αθήναι, δ.π., σ. 207. Ο Δημοτικός μεταναστεύει στην πόλη του το 1872 το Δημοτείο στεγάζοντας στην ιδιαίτερη οικία την θύλα της πλατείας Καποδιστρίου (Ηαπίτης, δ.π., σ. 47).
57. Μητρής, Αι Αθήναι, δ.π., σ. 148.
58. Σ. Σταύρουπολης, Η νεοκλασική και νοεμεντική πολιτεία στην Αθήνα: τα πρώτα σημάδια χρόνου της νέας πρωτεύουσας, Αθήναι 1986, σ. 128.
59. Μητρής, Αι Αθήναι, δ.π., σ. 205.
60. Σ. Μαρκαντίνης, Πολιτική ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1828-1900, 2, Αθήναι 1966, σ. 383.
61. Σταύρουπολης, δ.π., σ. 128.
62. Στο ίδιο.
63. Στο ίδιο, σ. 129.
64. Στο ίδιο, σ. 138.
65. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Μ-Γ, φ. 84.
66. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Στρατιωτικών/ΜΒ, φ. 192, 29.3.1846.
71. Κυδωνίδης, δ.π., σ. 153.
72. «Concernant la maison louée pour le gymnasium», αναφορά του αναπομπού Παύλεως Γ. Παρδίκη, ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 57, (.).7(.).8.1838, στη γαλλική γλώσσα.
73. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 57, 14/26.10.1840, 14.7.1841, SITTS 6.1842, 21.6.3/7.7.1843.
74. ΓΑΚ, Θεωκρίκο Αρχείο/Υπ. Παιδείας, φ. 37, 30.2.20.2.1847.
75. ΓΑΚ, Σχέδιο Πλάκας, φ. 3, 24.11.16.12.1836.
76. ΓΑΚ, Σχέδιο Πλάκας, φ. 3, 28.2.1837.
77. Μητρής, Αι Αθήναι, δ.π., σ. 149.
78. Α. Κόκκος, Η μεράρια για την αρχαροτέρη στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία, Αθήναι 1977, σ. 182.
79. Κυδωνίδης, δ.π., σ. 23.
76. Αβού, δ.π., σ. 244.

The Unknown History of Modern Athens: The Temporary Housing of Public Services in 1834

D. Roublen

In 1834, when the Greek capital was transferred to Athens, the lack of appropriate buildings for housing public services led to the utilization of edifices, dating from the period before the Revolution of 1821, mainly churches and mosques, even ancient monuments. The sudden arrival of the Regency, settled in the winter in a city lacking the necessary substructure to receive it, can primarily be held responsible for the preservation of the old city and the reuse of the semi-ruined old buildings. As a result, the old urban tissue was urgently reconstructed without, however, any relevant program to have been designed in advance. Thus, the compulsory preservation of edifices that were under demolition became a restraining factor in the realization of the approved town planning.

However, besides the public services, the need the abundant antiquities to be sheltered was also imperative, pending the erection of a museum. Therefore, certain churches and the better-preserved ancient monuments were used for storing the ancient works of art.

The want of buildings suitable to house the functions of the capital in a modern European state brought to the attention of the officials the few available private mansions: the dimensions and the structure of which could meet such a role. The utilization of all those edifices was not, however, so temporary as it was meant to be at the beginning, therefore extensive restoration and other works were carried on them, a tangible proof that the permanent buildings would not be available in the near future.

The study of the temporary installations of the public services of Athens reveals their compulsory accumulation in the old city as a result of the hasty transfer of the capital and the preservation of the old urban tissue that it caused. Consequently, all the urban activities are again gathered in the same section of the city as in the Ottoman period, a fact which restrained all attempts for the lay-out of the permanent edifices in the new town-planning of the city, in the framework of the creation of a modern European capital.